

**ლეილა ქველიძე
ნათია სვინტრაძე
მოჰსენ ჰეიდარნია**

**ქართულ-აღმოსავლური ასტრონომიული ტერმინოლოგია
ქუთაისის ნ. ბერკენიშვილის სახელობის სახელმწიფო
ისტორიულ მუზეუმში ღაცული ხელნაწერის მიხედვით**

ქართული, სპარსული და არაბული ასტრონომიული ხელნაწერები დიდი რაოდენობითაა დაცული საქართველოს სიძველეთსაცავებში (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, საქართველოს იუსტიციის სამინისტროს ეროვნული არქივი და მუზეუმები). ძირითადად ეს არის ფუნდამენტური სამეცნიერო შრომები, სახელმძღვანელოები და ინსტრუქციები, რომლებიც ხშირად ჩართულია საერო თუ სასულიერო შინაარსის ტექსტებში. მათში ასახულია ძველი კოსმოლოგიური წარმოდგენები, თეორიები, მოდელები. თითქმის მეთექვსმეტე საუკუნემდე სამყაროს აგებულების გეოცენტრული სისტემა მიჩნეული იყო ჭეშმარიტებად. აღნიშნული სისტემის ბაზაზე შეიქმნა პლანეტების, მზისა და მთვარის ხილული მოძრაობის მათემატიკური თეორია. მას დასრულებული სახე მისცა ცნობილმა ალექსანდრიელმა ასტრონომმა კლაუდიუს პტოლომემ. პოლონელმა ნიკოლოზ კოპერნიკმა სამყაროს გეოცენტრული სისტემის ნაცვლად მზის სისტემის აგებულების მეცნიერულად დასაბუთებული სურათი მოგვცა – ჰელიოცენტრული სისტემა. რაც შეეხება აღმოსავლურ სამყაროს, აქ განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო ბირუნის, ნასირ ედ-დინ თუსელის, ულუგბეგისა და სხვათა თეორიული და პრაქტიკული მოღვაწეობა. დროთა განმავლობაში პროგრესი განიცადა ასტრონომიული დაკვირვებებისათვის გამოყენებულმა ტექნიკამაც.

საქართველოში ასტრონომიის ჩასახვისა და განვითარების შესახებ ძალზე მცირე ცნობებია შემონახული, რაც ძირითადად განპირობებული იყო ქვეყნის განვითარების ისტორიული, პოლიტიკური და ეკონომიკური ფაქტორებით. ამ დარგის განვითარება კი გარკვეულწილად დაკავშირებულია აღმოსავლურ სამყაროსთან. საინტერესოა, რომ მერვე საუკუნის ბოლოს თბილისში, ნარიყალაზე, არაბების მიერ აგებული ასტრონომიული ობსერვატორია არსებობდა, სადაც მუშაობდნენ ისა არ რაკი ათ თიფლისი (X ს.), ჰუბაიშ ათ თიფლისი (XII ს.), ფახრ ედ დინ ალ ხილათი (XIII ს.). ობსერვატორია და თანამშრომლები მაჰმადიანური სამყაროს წარმომადგენლები იყვნენ, მაგრამ ისინი გარკვეულწილად დაკავშირებული იყვნენ ქართულ გარემოსთან. ასევე ცნობილია, რომ დავით აღმაშენებელი დაინტერესებული ყოფილა ქართველ მეცნიერთა კადრების აღზრდით და მუსლიმ მეცნიერთაგან ასტრონომიული ცოდნის მიღებასაც ცდილობდა. პროტებისა და სუფიებისათვის ცალკე სახლი აუგია, მათთვის საზეიმო

მიღებებსაც მართავდა და ეკონომიურადაც ეხმარებოდა. სწორედ დავითს მიეწერება გელათის აკადემიის გვერდით ობსერვატორიის აგება და ასტრონომიული დაკვირვებების წარმოება, ასევე კუთხმზომი ასტრონომიული ხელსაწყო – ასტროლაბის პრაქტიკულად გამოყენება და სხვა (ქსე, I: 650). შემდგომში საქართველოში ასტრონომიული ცოდნის გარკვეულ დონეზე მიუთითებს მთელი რიგი ფილოსოფიური და საღვთისმეტყველო ძეგლების არსებობა, რომლებშიც ასევე განხილულია ასტრონომიის საკითხები. სწორედ ამ რიგის თხზულებათა რიგს შეიძლება მივაკუთვნოთ ქუთაისის მუზეუმში დაცული ხელნაწერი №598 (ქუთაისის ნ. ბერძენიშვილის სახელობის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი), საფილოსოფოსო წიგნი. 1764 წ.: 116 ფ.: ქალაქი; 20*16; ხელი: მხედრულით; გადამწერი: სიონის დეკანოზი ნიკოლოზი (ქიემ, ხელნაწერთა აღწერილობა 1964; 228). ხელნაწერში წარმოდგენილია ასტრონომიული და ასტროლოგიური შინაარსის მასალა, ასევე ნახაზები, პირობითი ნიშნები და ნახატები; შესავლის მიხედვით ხელნაწერს “ხირომენტია“ ეწოდება და შედგება 30 თავისგან. მასში მოცემულია მთვარისა და პლანეტების სიდიდეები, მზისა და მთვარის დაბნელების აღწერილობები, კალენდრები, ცის სარტყელები. ტექსტში პარალელურად ვხვდებით ლათინურ, არაბულ-სპარსულ, ქართულ დასახელებებს. სწორედ ტერმინოლოგიის მრავალფეროვნების გამო მიიპყრო აღნიშნულმა ხელნაწერმა ჩვენი ყურადღება. განსაკუთრებით ხშირად გვხვდება არაბულ-სპარსული ტერმინები, ძირითადად ვარსკვლავების, პლანეტების, ზოდიაქოს ნიშნების დასახელება. პარალელურად გამოყენებულია ქართული ასტრონომიულ-ასტროლოგიური ტერმინებიც.

აღმოსავლური ტერმინოლოგიის შესწავლა არაერთი თვალსაზრისითაა საინტერესო, რაც მათი სხვადასხვა შინაარსობრივი დატვირთვით არის განპირობებული. დიდი რაოდენობით სპარსულ, არაბულ, თურქულ ტერმინოლოგიას ვხვდებით როგორც შუა საუკუნეების აღმოსავლურ, ისე ქართულ წყაროებში, ნარატიულსა თუ დოკუმენტურ, მხატვრულ ნაწარმოებებში (“ვეფხისტყაოსანი“, “ვისრამიანი“, “თამარიანი“). სხვადასხვა დროსა და ეპოქაში მათ დადასტურებას აღნიშნულ წყაროებში თავისი მიზეზები ჰქონდა. აღმოსავლური ტერმინების კვლევისას საკითხი პირველ რიგში ასე უნდა დაისვას, რამდენად სწორად ხდება მათი გააზრება და გაგება, ამას არსებითი მნიშვნელობა აქვს სამეცნიერო ძიებისას. საქართველოში აღმოსავლური ტერმინოლოგიის სხვადასხვა დროს გავრცელება აღმოსავლეთთან ხანგრძლივი და მჭიდრო ურთიერთობის ერთ-ერთი შედეგია. აღმოსავლური ტერმინები ქართულ საბუთებში X-XI საუკუნეებიდან მოყოლებული სულ უფრო და უფრო ხშირდება. XIII-XIV საუკუნეებიდან, პოლიტიკური ვითარებიდან გამომდინარე არაბულისა და სპარსული ტერმინების გვერდით თურქული წარმოშობის ტერმინები ვრცელდება და მათი რაოდენობა იზრდება XVI-XVII სს. სეფიანთა ირანისა და ოსმალეთის ზეგავლენის შედეგად (მ. გაბაშვილი, 2017: 45).

არანაკლებ მნიშვნელოვანია აღმოსავლური ტერმინოლოგიის თარგმნის პრობლემა. გასარკვევია, რამდენად მართებულადაა ამ თარგმანებში აღმოსავლური ტერმინოლოგია გადატანილი და რამდენადაა შენარჩუნებული

რეალური შინაარსი და მნიშვნელობა. ზოგ შემთხვევაში თარგმნილ ტექსტში აღმოსავლური ტერმინი უცვლელი სახით რჩება, რაც მართებულია, მაგრამ ზოგჯერ, ერთსა და იმავე კონტექსტში ტერმინები ხან ითარგმნება, ხანაც პირდაპირ არის გადმოტანილი. ეს იმას ნიშნავს, რომ სხვადასხვა მიდგომასთან გვაქვს საქმე.

ასტროლოგიურ-ასტრონომიული აღმოსავლური ტერმინოლოგიის თარგმანთან დაკავშირებით ვითვალისწინებთ იმ ფაქტს, რომ წმინდა ასტრონომიული შინაარსის ქართულენოვან შრომებს ჩვენამდე არ მოუღწევია და საქართველოს მუზეუმებში, ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრსა და არქივში დაცულ ასტრონომიულ დაკვირვებებზე დაფუძნებული კალენდარული ტრაქტატები, ფილოსოფიური და საღვთისმეტყველო ძეგლები, რომლებშიც ასტრონომიისა და ასტროლოგიის საკითხებია განხილული, გვიდასტურებენ, რომ სხვადასხვა დროს საქართველოში მოქმედ უმაღლეს რიტორიკულ სკოლასა (III-IV სს.) და გელათისა და იყალთოს აკადემიებში ერთ-ერთი სასწავლო დისციპლინა ასტრონომიაც იყო. ამ დროს კი ასტროლოგიურ-ასტრონომიული ტერმინოლოგია ფაქტობრივად ქართულ ენაზე არ არსებობდა.

საქართველოში მოგვიანებით განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს ასტრონომიული თხზულებების თარგმნა. უმთავრესი ყურადღება ექცევა უცხო წარმოშობის სპეციფიკურ ტერმინთა ზუსტი ქართული ეკვივალენტის მოძებნას. ამასთანავე, გვხვდება უცხოენოვანი ტრადიციიდან უცვლელად შემოტანილი აღმოსავლური ტერმინები. ამ პირობებში ვახტანგ მეექვსე ცდილობს შექმნას თარგმანები, რომლებიც ნაწილობრივ მაინც აღადგენდა პრაქტიკულ ჩვევებს, მისცემდა ქართველ მკითხველს გარკვეულ თეორიულ ცოდნას ასტრონომიაში და დაამკვიდრებდა ქართულენოვან სამეცნიერო ტერმინოლოგიას. ვახტანგის მეცნიერული თარგმანები უმდიდრეს მასალას იძლევა მათში წარმოდგენილი ლექსიკა-ტერმინოლოგიის მხრივ. ქუთაისის მუზეუმში დაცული ხელნაწერი წიგნი შეიცავს ზოგიერთ ისეთ ტერმინს, რომლებსაც ვახტანგი სისტემატურად იყენებს თარგმნისას. მაგალითად:

burji (არ.: **برج** – **بروج**) “ზოდია გინა ეტლი” (“ზიჯის” ლექსიკონი).

ამ ასტროლოგიურ ტერმინს ჯერ კიდევ ბიბლიურ წიგნებში ვხვდებით: “ტყუბისა ბურჯი ოტერიდისა სახლი არის“. იგი “ეტლის” მნიშვნელობითაა ნახმარი XII ს-ის ხსენებულ თხზულებაში. “ესე ბურჯი (ლომისა) ქრისტიანეთა არს“. იგი მყარადაა დამკვიდრებული აღორძინების ხანის სალიტერატურო ენაშიც ეტლის პარალელურად: მაგალითად, თეიმურაზის “ლეილმაჯუნიაში“ კვითხულობთ: “ეტლები რომელს ბურჯზე დგას, ქნიან ამისი ცილობა“. ცთომილთა ბურჯებში განლაგება, მათი ურთიერთდამოკიდებულების განსაზღვრა საფუძვლად უდევს ასტროლოგიური განგების ცნებას.

ქართულში ეს ტერმინი არაბულიდან გავრცელდა. იგი ბერძნულ-რომაული სამყაროდან მოდის; მას უკავშირებენ ლათინურ **burgus** (ნოელკიდე). სულხან-საბას განმარტებით, ბურჯი “სხუათა ენაა ჟამთავან მოსული, ვარსკვლავთა ათორმეტთა ზოდიაქოთა უწოდებენ.“

ვახტანგი თავის ასტრონომიულ თარგმანებში **burjs** ძირითადად **etliT** ცვლის. გამონაკლისს წარმოადგენს “თალა მასალა“ სადაც ეს

ტერმინი ყველგან უცვლელადაა მოტანილი. საბა ეტლს ასე განმარტავს: “ეტლად აღუწერიათ 12 ზოდიაქი და შვიდნი ცთომილნი ვარსკვლავ(ნ) იცა“. როგორც აღვნიშნეთ, ამ არაბულ ტერმინს ხშირად ვხვდებით ხელნაწერ წიგნში, თუმცა გვაქვს მისი ქართული შესატყვისიც. აღნიშნული ტერმინი გვხვდება შედგენილ ტერმინში “ბურჯთა ცა“. “ბურჯთა ცა არის წრე, რომელსაც შემოწერს მზე თავისი სვლის დროს დასავლეთიდან აღმოსავლეთისკენ ერთ წელიწადში“.

ბურჯი უცვლელადაა მეორე შედგენილ ასტრონომიულ ტერმინშიც – “ბურჯი ზაიდი“ – ბურჯი გამადიდებელი. ეს ტერმინი გულისხმობს ცთომილის იმ მდებარეობას, როდესაც იგი შუქს, ნათელს “იმატებს“ იმისდა მიხედვით, თუ რა მანძილზე იმყოფება იგი დედამიწიდან. ამრიგად,

ზაიდ **زاي (زائيد)** აღმოსავლურ ასტრონომიულ წყაროებში შედიოდა სხვადასხვა შედგენილი ტერმინის შემადგენლობაში და აღნიშნავდა “შუქის მომატებას“ ასევე განიმარტება იგი ვახტანგთანაც.

ასევე არაბულ-სპარსული Tayvimi / TaRvimi (არ. **تفويم** - ცხრილი, კალენდარი, აღმანახი) – სადაობა (ქართული განმარტება ვახტანგისეულ “ზიჯის“ ლექსიკონში). ამ ტერმინს არაბულში სხვა მნიშვნელობებთან ერთად აქვს “აღმანახის“ მნიშვნელობაც, სადაც მოცემულია ასტრონომიული და ასტროლოგიური წინასწარმეტყველებანი, აღნიშნულია “ავი“ და “ბედნიერი“ დღეები და ა. შ. კალენდრის, “სამკითხაო წიგნის“ მნიშვნელობით იხმარებოდა იგი ქართულშიც; მისი საშუალებით ხდებოდა მნათობთა და ვარსკვლავთა მდებარეობის მიხედვით ადამიანთა ბედის წინასწარმეტყველება. “აბდულმესიანში“ ვკითხულობთ: “იკითხვენ, სწერენ, თაყუმა სჩხრევენ, რამღს ჰკვრენ, არჩევენ ბედთა მათთაგან“ (თ. აბულაძე, 1990: 48). აღნიშნულ ასტროლოგიურ ტერმინს ვხვდებით თარგმანებში მერყევი ტრანსკრიფციით. თალუმს ვახტანგი უძებნის პირდაპირ შესატყვისს – “სადაობა“ და განმარტავს: “წლითი-წლად გამოარჩევენ რომელი მასკვლავი რას ეტლში არის...“ (“ზიჯის“ ლექსიკონი); ან წლითი-წლად გამოარჩევენ ვარსკვლავებსა ყოველ დღით რომელ ბურჯშია და იმ წელიწადს, რაც მოხდება, ამაებს დასწერენ, იმას სპარსნი Tayvims ეტყვიან“. “სადა“, “sadoba“, როგორც ლექსიკური ერთეული, შეტანილია სულხან-საბას ლექსიკონის ყველა რედაქციაში: “...სადაობისა შესმენანი არიან განყოფილებისაებრ ადგილისა: “ზემო, ქვემო, მარჯულ...“ “სადაობა“ ვახტანგთან უშუალოდ მნათობთა და ვარსკვლავთა მდებარეობას, ე. ი. წრიულ მოძრაობას უკავშირდება. მოტანილი ტერმინი ამავე მნიშვნელობით იხმარება იოანე დამასკელის “დიალექტიკის“ როგორც ეფრემ მცირის, ისე არსენ იყალთოელის თარგმანებში: “სადაობასა (შინა არს) მრგულივ ყვანებაი, რომელსაცა ეწოდების გარე-მოვლა.“ (ეფრემი). ტერმინი “სადაობა“, რითაც ვახტანგი განმარტავს თავის თარგმანებში გამოყენებულ სპარსულ ლექსიკურ ერთეულს თაყვიმი (**تفويم**), გარკვეულად უკავშირდება “დიალექტიკის“ ქართულ თარგმანებს.

ვახტანგ მეექვსის სახელს უკავშირდება ქართულში ისეთი ასტრონომიული ტერმინის შემოტანა, როგორცაა, მაგალითად, არაბული daraja (არ. - درجات - ხარისხი, გრადუსი, ნაწილი...) - "მენაკი", რომელიც ასე განმარტება: "მენაკი გინა ხარისხი: ცა გაუყვიათ, ერთის წლისთვის მენაკი დაურქმევიათ. ულუღბეგის მიხედვით: ბურჯთა ცა გაყოფილია 12 ნაწილად და ეს არის ბურჯი... და თითოეული ბურჯის შემოწერილობა არის 30 დარაჯა (და) ყოველი დარაჯი არის 60 დაყიყი (და) ყოველი დაყიყი არის 60 სანია, (და) ყოველი სანია არის 60 სალისა". ამ განმარტებაში არაბულ darajas ქართული მენაკი შესატყვისება, dayiyas - წუთი, sanias - წამი.

დარაჯას სხვა ძეგლებშიც ვხვდებით: მაგალითად, XII ს-ის ხსენებულ ასტროლოგიურ თხზულებაში "ეტლთ და შვიდთ მნათოთათვის" კვითხულობთ: "თუითო დარაჯა" "სამოცი დაყიყა" არს. ეს არაბული ტერმინი ვახტანგამდე გაცილებით ადრე იყო დამკვიდრებული ქართულ მწიგნობრულ ენაში სხვა აღმოსავლურენოვან სპეციფიურ ასტრონომიულ-ასტროლოგიურ ტერმინთა შორის.

ასტრონომიულ თარგმანთაგან განსხვავებით, დარაჯას ვახტანგი "ქილილა და დამანაში" უცვლელად ხმარობს "ნაწილის" მნიშვნელობით, მაგალითად: "მთვარე ახალი თოთხმეტი დღის მოარულობით გალექული სიმგურგლეობის დარაჯაზე მივა" (თ. აბულაძე, 1990: 59).

manzili (არაბულად - ბინა, სადგომი...), muyimi (არ. مقام - ადგილი, მდებარეობა...), zamiri (არ. ضمير - ადგილი). ასტროლოგიაში ყოველ ცთომილს, რომელიც მოხეტიალეა თავისი ბუნებით (პლანეტეს ნაწარმოებია ბერძნული სიტყვიდან - მოხეტიალე, მოგზაური), აქვს თავისი სახლი (სავანე, სადგომი). ეს ცთომილთა პირველადი სადგომებია, სადაც ისინი იყვნენ დავანებულნი საყოველთაო მოძრაობის დაწყებამდე. სწორედ ამ კერებში გამოვლინდება მაქსიმალურად მნათობთა კეთილი თუ ბოროტი თვისებები. არაბულ ასტრონომიაში პლანეტათა სადგომებს ჩამოთვლილი ტერმინებით აღნიშნავენ. ამ ტერმინებს სისტემატურად ვხვდებით ქართულენოვან ასტრონომიულ თარგმანებში, თუმცა იგი ხშირად შეცვლილია მათი ქართული შესატყვისებით.

მანზილ ტერმინი შინაარსობრივად უკავშირდება მთვარის ფაზებს. თანამედროვე არაბულში ამ ტერმინის ერთ-ერთი სპეციფიკური მნიშვნელობა სწორედ მთვარის ფაზაა. "ქილილა და დამანაშიც" ვხვდებით მანძილს/მანზილს ასტრონომიული გაგებით. მაგალითად: "მთვარესავით მანზილსა და მანზილს მიდგებოდა". აქვე აღნიშნული ტერმინი ზოგადად "სახლის, ადგილის სადგომის" მნიშვნელობითაც არის გამოყენებული.

ამრიგად, ქართული ასტრონომიული აზროვნება იკვებებოდა არაბული და ბერძნული ასტრონომიით; ამავე დროს მას ახასიათებდა გარკვეული დამოუკიდებლობა. ზემოთქმულის ნათელი დადასტურებაა ასტრონომიული შინაარსის მდიდარ და მრავალფეროვან ქართულ ხელნაწერთა არსებობა, რომელთა შორის განსაკუთრებით მრავალადაა პრაქტიკული კალენდარული თხზულებები; მათი გარკვეული ნაწილი ქართულია, ორიგინალური, თუმცა

ისინიც განიცდიან ბერძნული და არაბული ასტროლოგიის ძლიერ გავლენას. პოპულარული იყო საქართველოში ზოდიაქური ქრონოლოგია და, საერთოდ, ასევე ზოგადასტრონომიული შინაარსის თარგმნილ შრომებსაც, სადაც მოძღვრება ზოდიაქოს შესახებ. მოგვეპოვება მრავალი ასეთი ქართული ხელნაწერი, რომელთაგან ზოგიერთი X-XI სს. მიეკუთვნება. ვხვდებით

არცთუ უმნიშვნელოა ქართველ მთარგმნელთა წვლილი უცხოური ტერმინების გარკვეული სახით შესწორებებისა და შევსება-დამატებათა კუთხით. ქართულ ასტრონომიულ თხზულებებში წარმოდგენილ სპეციფიკურ ტერმინთაგან ზოგიერთი, როგორცაა: კვირის დღეების, თვეების, პლანეტათა სფეროების სახელწოდებები, უძველესია თავისი წარმოშობით.

განსაკუთრებით საინტერესოა ამ მხრივ იოანე დამასკელის “წყაროი ცოდნისაჲს” ქართული თარგმანები, შესრულებული ეფრემ მცირის და არსენ ვაჩესძის მიერ, სადაც ფართოდაა წარმოდგენილი ასტრონომიული, გეოგრაფიული, მეტეოროლოგიური და სხვა სახის ტერმინოლოგია. შუა საუკუნეებში ასტრონომიული მეცნიერება მჭიდროდაა დაკავშირებული ასტროლოგიასთან. აღმოსავლური ასტროლოგია უაღრესად რთული სისტემაა: იგი ჩამოყალიბდა ბერძნული მემკვიდრეობის (არისტოტელე, პტოლომე) და აღმოსავლურ აღმოჩენათა სინთეზის ბაზაზე, შემდგომ განვითარდა როგორც თვითმყოფადი აზროვნება და შუა საუკუნეებში უკვე ასტრონომიულ მეცნიერებასთან განუყოფელი კავშირი ჰქონდა. წამყვანი როლი კი მიენიჭა ცოცხალ, დაკვირვებით ასტრონომიას.

მეცნიერულ ნაშრომთა თარგმნისას უმთავრესი ყურადღება ექცევა უცხო წარმოშობის სპეციფიკურ ტერმინთა ზუსტი ქართული ექვივალენტის მოძებნას, თუმცა გვხვდება უცხოენოვანი ტრადიციიდან უცვლელად შემოტანილი აღმოსავლური ტერმინებიც. შუა საუკუნეებში საქართველოში ქართულ ასტრონომიულ ტერმინთა დიდი ნაწილი დაკარგული ან შეცვლილი იყო უცხოენოვანი შესატყვისებით და ამ პირობებში ქართულში ასტრონომიულ-ასტროლოგიურ ტერმინთა შემოტანა ხშირად ვახტანგ მეექვსის სახელს უკავშირდება. ქუთაისის მუზეუმში დაცული ხელნაწერი წიგნი შეიცავს ზოგიერთ ისეთ ტერმინს, რომლებსაც ვახტანგი სისტემატურად იყენებს თარგმნისას დედნისეული მასალის შესაბამისად. ასეთია, მაგალითად: ბურჯი, თაყვიმი, დარაჯა, მანზილი. ქართულ ასტრონომიულ თხზულებებში წარმოდგენილ სპეციფიკურ ტერმინთაგან ზოგიერთი (კვირის დღეების, თვეების, პლანეტათა სფეროების სახელწოდებები) უძველესი წარმომავლობისაა.

damowmebuli literatura da wyaroebi

T. abulaZe, 1990 – თ. აბულაძე, ვახტანგ მეექვსის მთარგმნელობითი მოღვაწეობა, თბ., 1990.

T. abulaZe, 2015 – თ. აბულაძე, სამეცნიერო შინაარსის ქართული ხელნაწერები და აღმოსავლური კულტურული ტრადიცია, მრავალთავი“, ფილოლოგიურ-ისტორიული ძიებანი, ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, თბ., 2015.

m. gabaSvili, 2017 – მ. გაბაშვილი, აღმოსავლური ტერმინოლოგიის სწორი გაგების მნიშვნელობა ისტორიული კვლევებისათვის, კსუ-ს საქართველო-ირანის პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული ურთიერთობებისადმი მიძღვნილი მესამე საერთაშორისო კონფერენციის შრომები, თბ., 2017.

r. Cagunava, 1990 – რ. ჩაგუნავა, ვახტანგ ბაგრატიონის საბუნებისმეტყველო-სამეცნიერო მოღვაწეობა, თბ., 1990.

a. Sanize, 1975 – ა. შანიძე, ეტლთა და შვიდთა მნათობთათვის, თხზულება გამოსცა, წინასიტყვაობა და ენობრივი მიმოხილვა დაურთო ა. შანიძემ, თბ., 1975.

astronomiuli xelnawerebi saqarTveloSi, ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის ერთობლივი პროექტი (გრანტი №11/20) შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის დაფინანსებით.

sparsul xelnawerTa katalogi, 1977 – სპარსულ ხელნაწერთა კატალოგი, (C კოლექცია), შეადგინა მ. მამაცაშვილმა, თბ., 1977.

xelnawerTa aRweriloba, 1964 – ხელნაწერთა აღწერილობა, ტ. II, ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი, თბ., 1964.

**LEILA KVELIDZE
NATIA SVINTRADZE
MOHSEN HEIDARNIA**

**GEORGIAN TERMS OF EASTERN ASTRONOMY
ACCORDING TO MANUSCRIPTS HELD IN KUTAISI
N. BERDZENISHVILI STATE HISTORICAL MUSEUM**

Georgian, Persian and Arab astronomical manuscripts are in large amounts in Georgian Antiquities repository. Basically, they are fundamental scientific works, guide books and instructions, which are often involved in secular and ecclesiastical texts. They describe old cosmological views, theories, models.

Information about starting and developing astronomy in Georgia is very scarce. The development of this field is connected to the oriental world in some respect. Existing astrological knowledge in ancient Georgia is proved by a number of philosophical and theological materials, which also review astronomical issues.

The manuscript ¹ 598 kept in Kutaisi Public Library belongs to this kind of material (Kutaisi N.Berdzenishvili state museum). This is a philosophical book, 1764, 116 p, paper; 20*16, handwriting: Mkhedruli, copyist Deacon of Sioni cathedral, Nikoloz.(manuscript description, 1964; 228). The manuscript presents astronomical and astrological materials, graphics, conditional signs, and paintings. According to the introduction, the manuscript is called “palmistry” and consists of 30 chapters. You also encounter Latin, Arab-Persian, Georgian astrological terms. Generally, these are the names of stars, planets, zodiac signs.

Studying orientan terms in interesting in different respects, as they hold different meanings. Oriental and Georgian sources of different centuries contain numerous Persian and Arab terminology. Spreading oriental terms in georgian language can be explained by close communication with the eastern world.

Georgian researchers paid attention and started studying them a long time ago. We should emphasize the translation problem of oriental terms, how right their meanings are interpreted and translated.